

Kinnitatud: TAI teadusnõukogu otsusega 24. aprillil 2019

TAI teadusnõukogu protokoll nr 1/19

Tervise Arengu Instituudi aastaruanne 2018

Tallinn 2019

TERVISE ARENGU INSTITUUDI AASTARUANNE 2018

Nimi: Tervise Arengu Instituut (TAI)
Registrikood: 70006292
Aadress: Hiiu 42, 11619 Tallinn
Telefon: 659 3900
E-post: tai@tai.ee
Koduleht: www.tai.ee

Sisukord

Üldandmed 2016–2018 ja eesmärgid aastani 2020	3
Ülevaade asutusest	4
Struktuur ja juhtimine	5
Koostööpartnerid	5
Eelarve ja kulud	7
Töötajad	8
Tagasiside ja tunnustused	9
Töökeskkond	10
Teadus- ja õppetöö	12
Publikatsioonid	12
Juhendamised	14
Õppetöö	14
Osalemine tipp- ja kompetentsikeskustes	14
Arendustöö	15
Alkoholi liigtarvitamise ennetamine	15
HIVI ennetamine	15
Laste ja noorte tervise ning vanemahariduse edendamine	15
Narkomaania ennetamine	16
Tervise edendamine paikkonnas ja töökohal	17
Toitumine	17
Tubakatarvitamise vähendamine	17
Tuberkuloositõrje	17
Vähktõve ennetus ja sõeluuringud	18
Riiklikud arengukavad, strateegiad ja seadusloome	18
Rahvusvahelised projektid ja koostöö	18
Tervisestatistika, registrid ja andmebaasid	21
Täienduskoolitused	23
Kommunikatsioon	25
Meediakajastused	25
Veebilehed	25
Teavituskampaaniad	26
Trükised	27
Ajakiri Sotsiaaltöö	27
Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee	28
Meditsiiniterminoloogia Komisjon	28
Kasutatud kirjandus	29

Üldandmed 2016–2018 ja eesmärgid aastani 2020

	2016	2017	2018	2020 ¹
TÖÖTAJAD				
Töötajate arv (n),	173	181	185	
sh doktorikraadiga (%) ²	15	15	15	>15
sh magistrikraadiga (%)	50	51	52	>60
Töötajate arv täiskoormuse arvestuses (n)	149	155	153	
Teadustöötajate arv (n)	32	34	39	
sh doktorikraadiga (n)	26	25	25	
STRUKTUUR				
Üksuste arv (n)	18	18	24	
RAHASTAMINE				
Kulud (mln €)				
sh riigieelarve eraldised	9,4	11,0	16,8 ³	11,4
sh riigieelarvevälised allikad	3,0	3,9	4,1	4,0
TEADUSTÖÖ PUBLITSEERIMINE				
1.1. publikatsioonide arv	43	73	59	65
MEEDIAKAJASTUSED				
TAI-le viitamine meedias (kordade arv)	2134	2300	2474	>3000
VÕTMENÄITAJAD RAHVASTIKU TASANDIL				
Eesti inimeste oodatav eluiga aastates:				
Mehed	73,2	73,7		75 ⁴
Naised	81,9	82,3		84 ⁴
Eesti inimeste tervena elatud aastate arv:				
Mehed	54,2	54,5		60 ⁴
naised	58,7	59,0		65 ⁴

¹Arengukava võtmenäitajate sihttasemed.

²Doktorikraadiga töötajaid, mitte üksnes teadustöötajad.

³Rahastuse kasvu peamine põhjus on eraldis Geenivaramule geeniprojekti elluviimiseks (4,95 miljonit eurot).

⁴Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 eesmärk.

Ülevaade asutusest

Tervise Arengu Instituut (TAI) on Sotsiaalministeeriumi (SoM) haldusalasse kuuluv riiklik teadus- ja arendusasutus, kes tegeleb rahvatervishoiu teadustööga, haiguste ennetamise programmide ja tegevuste väljatöötamise ja elluviimisega ning tervisedendusega. TAI vastutab Eesti riikliku tervisestatistika ning kuue rahvastikupõhise registri ja andmekogu haldamise eest.

TAI loodi 2003. aastal Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudi, Eesti Tervisekasvatuse Keskuse ning Rahvatervise ja Sotsiaalkoolituse Keskuse ühendamisel, et siduda tervise valdkonna teadustegevus ühiskonna ja poliitikakujundamise vajadustega ning suurendada rahvatervishoiu arendusprogrammide tõenduspõhisust. TAI tegevusi rahastatakse riigieelarvest, majandustegevusest saadud tulust ja muudest allikatest.

TAI missioon

TAI loob ja jagab teadmisi, et tõenduspõhiselt mõjutada tervist toetavaid hoiakuid, käitumist, poliitikat ja keskkonda eesmärgiga suurendada inimeste heaolu Eestis.

TAI visioon

TAI on Eestis ja rahvusvaheliselt silmapaistev rahvatervishoiu ja sotsiaalteaduste kompetentsikeskus, kus uurimistöö on tihedalt läbi põimunud arendustööga. TAI tegevuse tulemusel on aastaks 2020 tervisepoliitika tõenduspõhine, inimesed käituvad terviseteadlikumalt ja elukeskkonda kujundavates otsustes arvestatakse mõjuga tervisele, et seeläbi suurendada hea tervisega elatud aastate arvu.

TAI peamised **tegevusvaldkonnad**:

- rahvastiku terviseseisundi ja -mõjurite uurimine ning hindamine
- riikliku tervisestatistika koondamine ja avaldamine
- tervise ja sotsiaalse heaolu edendamine
- tervist mõjutavate sekkumiste ja tervist edendavate programmide väljatöötamine ning tervise- ja sotsiaalteenuste korraldamine
- koolituste korraldamine
- tervisepoliitika tegijate nõustamine ja mõjutamine

TAI arengukavas aastateks 2016–2020 seatud **arenguprioriteedid**:

- teiste teadus- ja arendusasutuste ning erasektoriga ühist tööd toetavate koostöömudelite struktuurne väljaarendamine
- organisatsiooni tõhusust ja valdkondlikku meeskonnatööd toetava struktuuri loomine
- analüütilise võimekuse ja terviseandmestiku kasutatavuse parandamine
- TAI hallatavate ja arendatavate andmebaaside, sh toitumise infosüsteemi NutriData kasutusvaru suurendamine ettevõtete, teadusasutuste ja tavatarbijate jaoks

TAI arengukava täitmise jälgimise **võtmenäitajad**:

- oodatav eluiga
- tervena elatud aastate arv
- teadusartiklite arv
- TAI-le viitamine meedias
- rahastamise stabiilsus ja allikate mitmekesisus
- töötajate haridustase

Võtmenäitajate baas- ja sihttasemed on toodud tabelis leheküljel 4 („Üldandmed 2016–2018 ja eesmärgid aastani 2020“). Arengukava täistekstiga saab tutvuda TAI kodulehel (http://www.tai.ee/images/TAI_arengukava_2016-2020.pdf).

Struktuur ja juhtimine

Alates 1. maist on TAI-l uus struktuur. Senise 16 eri üksuse asemel on nüüd kaheksa keskust, mille koosseisus on valdkonnad, osakonnad ja registrid (joonis 1).

Instituudi juures töötab kaks alalist komisjoni: Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee (TMEK) ja Meditsiinterminoloogia Komisjon.

TAI-d juhib ja seda esindab **direktor**, kes tagab asutuse stabiilse arengu ning rahaliste vahendite õiguspärase ja otstarbeka kasutamise. TAI direktor on 2017. aasta jaanuarist **Annika Veimer**. Teadusdirektor on **Toomas Veidebaum**.

TAI kõrgeim otsustuskogu on **teadusnõukogu**. 24. augustil kinnitati tervise- ja tööministri käskkirjaga uus teadusnõukogu koosseis:

- TAI epidemioloogia ja biostatistika osakonna juhataja
- TAI toitumisuuringute osakonna juhataja
- TAI tervise ja heaolu edendamise keskuse juhataja
- TAI teadusdirektor
- TAI teadussekretär
- Sotsiaalministeeriumi terviseala asekanstler
- Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakonna juhataja
- Jaanus Harro (Tartu Ülikool (TÜ), psühholoogia instituut, psühhofüsioloogia professor)
- Raivo Uibo (TÜ, bio- ja siirdemeditsiini instituut, immunoloogia professor)

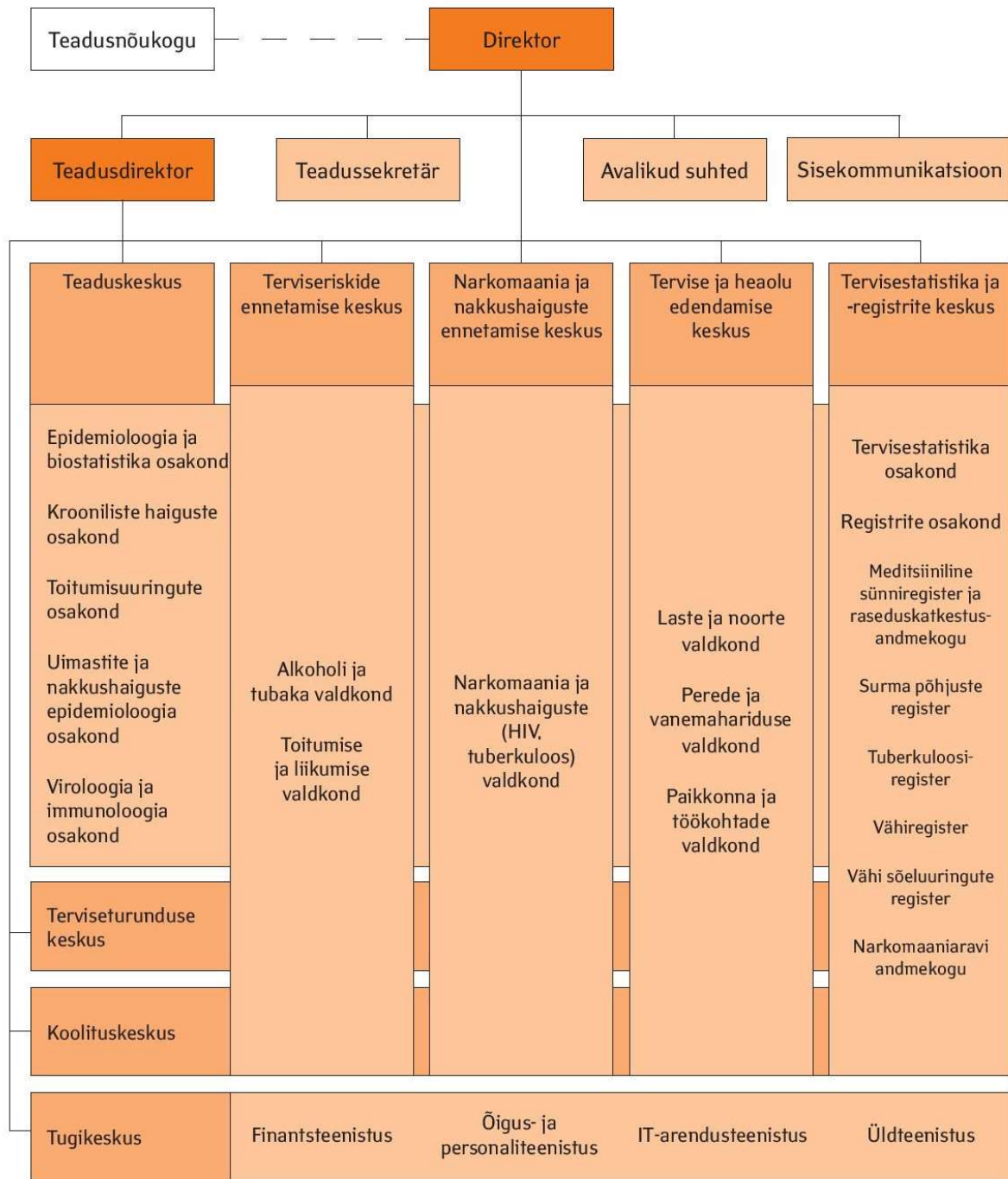
Teadusnõukogu töö on määratud töökorraga. Töövormiks on koosolek, mida korraldatakse vastavalt vajadusele. Möödunud aastal toimus kaks teadusnõukogu koosolekut.

Koostööpartnerid

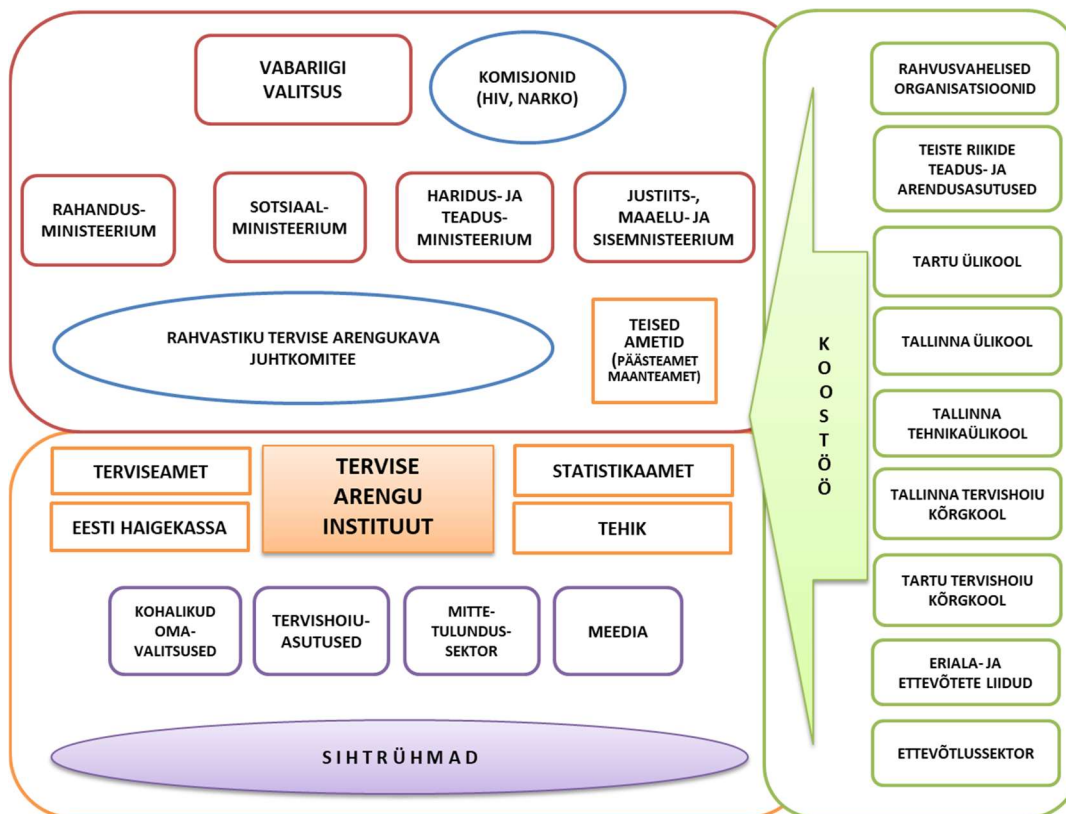
TAI teeb tihedat koostööd teiste valitsusasutuste, valitsusväliste organisatsioonide ja erasektoriga. Uuringuid ja arendustegevusi viiakse ellu koostöös paljude Euroopa teadusasutuste ja ülikoolidega.

TAI on Maailma Terviseorganisatsiooni ning Euroopa Liidu rahvatervishoiu programmide ja projektide koostööpartner. TAI on Rahvusvahelise Riiklike Rahvatervishoiu Instituutide Assotsiatsiooni (The International Association of National Public Health Institutes) asutajaliige.

Lisaks kuulub TAI Euroopa Toiduinfo Võrgustikku (European Food Information Resource ehk EuroFIR) ja Rahvusvahelisse Vähiregistrite Assotsiatsiooni (International Association of Cancer Registries). TAI peamised koostööpartnerid on toodud joonisel 2.

Joonis 1. TAI struktuur

Joonis 2. TAI peamised koostööpartnerid (autor: A. Veimer)

Eelarve ja kulud

TAI kasutas 2018. aastal oma tegevusteks 20 973 000 eurot (2017. aastal 14 687 993 eurot). Sellest kulus riiklike ülesannete täitmiseks ja üldisteks kuludeks 12%, arendustegevuseks (rahvatervishoiuprogrammid ning tervishoiu- ja sotsiaalteenused) 58% ja teadustegevuseks 30%.

Kogu TAI eelarve ja eelkõige teadustegevuse rahastamise kasv tulenes peamiselt geeniprojektist, mille raames eraldas TAI 2018. aastal TÜ Eesti Geenivaramule 4,9 miljonit eurot (77% teadustegevuse vahenditest ehk 24% kogu TAI eelarvest) 100 000 geeniproovi kogumiseks, genotüüpiseerimiseks ja geenikaardi koostamiseks.

Rahvatervishoiuprogrammide vahenditest (mille eelarve kasv 2018. aastal võrreldes aasta varasemaga oli 1,3 miljonit eurot ehk 10%) rahastatakse muuhulgas tervishoiu- ja sotsiaalteenuseid (näiteks tuberkuloosi otseselt kontrollitav ravi, HIV-testimine, alkoholisõltuvuse ja narkomaania ravi jmt). Selleks kulus 65% rahvatervishoiuprogrammide vahenditest (37% kogu TAI eelarvest). Valdkondade tekkepõhised kulud rahastamisallikate kaupa on toodud tabelis 1.

Tabel 1. TAI kulud 2018. aastal

	2018 (€)	Osakaal (%) ¹	2017 (€)	Muutus (%)
TAI kulud kokku	20 973 000	100%	14 687 993	43%
Üldkulud (administreerimine, meditsiiniregistrid jm)	2 188 799	10%	1 925 148	14%
Riigi Kinnisvara AS	330 000	2%	321 851	3%
Rahvatervishoiuprogrammid,	12 016 599	58%	10 769 585	12%
sh tervishoiu- ja sotsiaalteenused	7 769 685	37%		
Teadustegevus,	6 339 791	30%	1 538 035	312%
sh geeniprojekt	5 000 000	24%		
Kulud omatuludest	97 811	0%	133 374	-27%

¹ Osakaal kogu TAI eelarvest.

Töötajad

Seisuga 31. detsember 2018 töötas TAI-s põhikohaga (töölepinguga) 185 töötajat, nendest doktorikraadiga oli 27 ja magistrikraadiga 96 töötajat.

Möödunud aastal jätkas kraadiõpinguid 21 töötajat, neist 11 doktorantuuris ja 11 magistrantuuris. Järel doktorantuuris oli üks töötaja. Kuus töötajat kaitsesid magistrikraadi.

TAI aastapremia 2018 (eduka töö eest aastatel 2015–2017) sai epidemioloogia ja biostatistika osakonna juhataja **Kaire Innos**. Tunnustuse tõi talle kolme viimase aasta tulemuslik töö vanemteaduri, kraadiõppurite juhendaja, projektijuhi ja osakonnajuhatajana. Kaire peamine uurimisvaldkond on vähiepidemioloogia, esmajoones vähielulemus.

Esimest korda anti välja **TAI elutöö preemia**. Selle pälvis juhtteadur **Mati Rahu**, kes on TAI-s töötanud ligi 50 aastat. Ta on oma tööga igati kaasa aidanud TAI arengule ning tuntusele Eestis ja rahvusvaheliselt. Mati Rahu on moodsa epidemioloogia rajaja Eestis, samuti vähiregistri üks rajajatest ja arendajatest. Tal on ilmunud üle 170 teadustöö, sh mitu monograafiat. Ta on saanud riigi teaduspreemia 1997. aastal (kollektiivi koosseisus monograafia "Vähk Eestis: haigestumus, levimus, elulemus ja suremus" eest) ja 2007. aastal uurimuste tsükli „Haiguste ja nende mõjurite esinemine Eesti rahvastikus“ eest. Teda on autasustatud Eesti Punase Risti II klassi teenetemärgiga. Ta oli esimene moodsa epidemioloogia õppejõud TÜ-s.

Tervisedendaja kutsekomisjon andis tervisedendaja kutsetunnistuse **Tiia Pertelile** ja **Alice Haavale** tervise ja heaolu edendamise keskusest. Toitumise nõustaja kutsetunnistuse sai **Liana Varava** tervise ja heaolu edendamise keskusest.

TAI-s oli seisuga 1. mai 72 töötajat, kes on siin (ja eelkäijas) töötanud 10 või enam aastat. Sel puhul tunnustati neid kõiki **staažimärgiga**. Neid anti välja esimest korda. Vastavalt staažile on märke nelja sorti: hõbedast (10–14 aastat TAI-s), ülekullatud hõbedast (15–19 aastat) ning ülekullatud ja emailitud hõbedast (20 aastat ja enam). Lisaks neile antakse välja ka kullast rinnamärki elutöö eest instituudis.

Tagasiside ja tunnustused

Rahvusvaheline Vähiregistrite Assotsiatsioon andis tänavuse noore teadlase preemia (Enrico Anglesio Prize) epidemioloogia ja biostatistika osakonna nooremteadur **Keiu Paapsile**. Tunnustuse toonud uurimus käsitles laste vähielulemust ("Population based survival trends in childhood cancer in Estonia, 1970–2014") (kaasautorid Kaire Innos ja Margit Mägi).

Krooniliste haiguste osakonna teadur **Kelli Lehto** sai *World Congress of Psychiatric Genetics* auhinna posterettekande "Childhood adoption and mental health in adulthood: gene-environment interplay and cross-trait genetic overlap with affective traits in UK Biobank" eest.

Koolituskeskuse analüütik **Madli Raudkivi** sai Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste magistritööde valdkonnas I koha. Tema töö teemaks oli „Eestlaste ja eestivenelaste tajutud diskrimineerimine ja sellega seotud tegurid“.

Viroloogia ja immunoloogia osakonna nooremteadur **Kairi Värv** sai Visby stipendiumi (Rootsi Instituut) teadustöö tegemiseks („Eesti puukide mikrobioomi määramine“) Uppsala Ülikooli zoonooside teaduskeskuses. Uimastite ja nakkushaiguste osakonna nooremteadur **Liis Lemsalu** sai kliinilise meditsiini doktorikooli stipendiumi osalemiseks rahvusvahelisel AIDSi konverentsil AIDS2018 Amsterdams.

Nooremteadur **Liis Lemsalu** valiti üheks 600 noorest teadurist, kes kohtus Saksamaal Lindaus Nobeli laureaatega meditsiini ja füsioloogia valdkonnas (68th Lindau Nobel Laureate Meeting). Lindau on olnud Nobeli preemia laureaate ja üle maailma kokku tulevate noorte teadlaste kohtumis-paigaks juba alates 1951. aastast.

European Society for Prevention Research andis **parima artikli preemia** IDEFICS'i uuringu artiklile "Children's propensity to consume sugar and fat predicts regular alcohol consumption in adolescence" (*Public Health Nutrition* 2018;24:1–8), mille üks kaasautor on teadusdirektor **Toomas Veidebaum**. Preemia andnud ühingu hinnangul ühendab artikkel mitmeid komponente: oluline ja uudne uurimisküsimus, väga kvaliteetne longituudne andmestik, hea üle-euroopaline uurimismeeskond, tugev ja asjakohane analüüs, oluline tulem ning arusaadav raport. "*It's very good science*", seisab põhjenduse lõpus. Artiklist järeldub, et sage suhkru- ja rasvarikaste toitude tarbimine lapsepõlves suurendab tõenäosust, et täiskasvanuna hakatakse regulaarselt alkoholi tarvitama.

TÜ Kliinikum annab alates 2011. aastast välja preemia parimale ajakirjas Eesti Arst ilmunud artiklile. Teist aastat järjest tuli see tiitel TAI-sse. Parimaks 2017. aastal ilmunud artiklikaks tunnistati epidemioloogia ja biostatistika osakonna ning vähiregistri töötajate **Mari-Liis Zimmermanni, Kaire Innose, Pille Härmaorgi, Margit Mäe, Aleksei Baburini ja Tiiu Aareleidi** artikkel "Vähihaigestumus 2009–2013 ja 20 aasta trendid Eestis" (*Eesti Arst* 2017;96(1):11–20).

Eesti Tervisemessil sai TAI Eesti Tervisedenduse Ühingu auhinna "**Aasta tervisetegu 2018**" kui **tervisedenduse konverentsi korraldamise pikaajaline eestvedaja**.

Dokumentaallavastus „Südames sündinud“ sai reklaamikonkursil Kuldmuna 2019 peaauhinna ehk **Grand prix**. Lavastus oli osa teavitusest, mille eesmärk oli kasuvanemluse teema avamine ja mõistmise suurendamine, samuti inimeste julgustamine kasuvanemaks saama. Lavastus valmis intervjuude põhjal Eesti hooldus-, eeskoste- ja lapsendajaperedega. See sündis koostöös reklaamiagentuuriga Taevast Ogilvy.

TAI **seksuaaltervise kampaania "Õnneliku lõpuga lugu"** sai reklaamikonkursil Kuldmuna sotsiaalkampaania kategoorias **pronksmuna** (kolmanda koha). Kampaania on loonud reklaamiagentuur Taevas Ogilvy, TAI-s vedasid kampaania ettevalmistamist ja elluviimist **Merli Lindberg ja Helen Noormets** terviseturunduse keskusest. Sisulist poolt nõustas ja kampaania kõneisik oli tervise ja heaolu edendamise keskuse juht **Tiia Pertel**.

Selge sõnumi auhinna jagamisel märgiti **TAI liikumispüramiid** ära tarbepildi kategoorias. Liikumispüramiid on graafiline mudel, mis näitab, kui palju ja kuidas tuleks nädalas olla kehaliselt aktiivne, et see oleks tervisele kasulik. Püramiidil kõige alumise korruse moodustab liikuv eluviis, millest peaks koosnema suurem osa meie igapäeva tegevustest ja kõige väiksema osa moodustavad istuvad tegevused. Liikumispüramiid valmis terviseturunduse keskuse, terviseriskide ennetamise keskuse ja krooniliste haiguste osakonna teadurite **Leila Oja** ja **Kenn Konstabeli** koostöös.

Töökeskkond

Aasta lõpus viidi **töötajate** seas läbi **rahulolu-uuring**. Selle eesmärk oli kaardistada töötajate rahulolu organisatsiooni sisekliima, infovahetuse, juhtimise, töökoormuse, töötajate väärtustamise, organisatsiooni maine, isikliku tööalase motivatsiooni ning arenguvõimalustega. Laiem eesmärk oli koguda infot, kuidas muuta instituudi keskkonda töötajasõbralikumaks ja sisekommunikatsiooni eesmärgipärasemaks.

Uuringu viis läbi kommunikatsiooniagentuur Vaikus koos andmekogumisetevõttega Norstat. Anonüümsele veebiküsitlusele vastas kokku 114 töötajat (61%). Järgnevalt on toodud peamised tulemused (hinnangud anti skaalal 1–7).

- **Organisatsiooni infoedastus.** Olulisi muudatusi võrreldes 2017. aastaga keskmistes hinnangutes infoliikumisele ei olnud. Keskmine hinnang edastatud info selgusele oli 5,6, info vajalikkusele 5,3, info edastuse kiirusele 5,3 ja info piisavusele 5,2. Keskmine hinnang osakondade vahelisele infoliikumisele oli 3,7. Keskmine hinnang teadlikkusele TAI eesmärkidest oli 5,5 ja TAI edukusele oma eesmärkide täitmisele 4,8.
- **Rahulolu töö ja töötasuga.** Keskmine hinnang rahulolule tööga TAI-s oli 5,2. Võrreldes 2017. a uuringuga on rahulolu oma tööga veidi vähenenud. Viimase kuue kuuga on rahulolu tööga jäänud samaks 53% vastajatest, kasvanud 11% ja kahanenud 31% vastajatest. Keskmine hinnang **rahulolule töötasuga** on 3,8 ning langus 2017. aastaga võrreldes 0,6 punkti.

TAI **saaliloengute** sarjas oli seitse loengut. Lisaks korraldati töötajatele **koolitusi ja seminare**:

- loeng "Kuidas leida õnne ja hoida motivatsiooni"
- koolitus „Kolleegide motiveerimine terviseedendusele“
- selge keele koolitus
- tööheaolu koolitus
- ergonoomikakoolitus
- koolitus „Depressioon, stress, ärevus ja läbipõlemine tööelus“
- loengud andmekaitsest ja küberhügieenist
- viis koolitust teaduskirjanduse infoallikatega töötamise ja informatsiooni tõenduspõhisuse hindamise õppimiseks

Korraldati mitmeid **ühisüritusi**:

- TAI sünnipäeva tähistamine 3. mail, kus esimest korda tunnustati staažikaid töötajaid

- Mais korraldati 20 kohas Tallinnas ja selle lähiümbruses puugikorje talgud. Puugilipuga lohistati läbi umbes 15 000 ruutmeetrit ja korjati 1024 puuki. Ilmarise terviseradade külastamisel lõi kaasa ka Ringvaate meeskond. Selle pilootuuringu eesmärk oli tuvastada nii puugihammustuse riski kui ka puukidega levivate haigusetekitajate olemasolu ja levikut populaarsetes puhkekohtades
- südamekuu tähistamine aprillis: loengud füsioterapeudilt, toitumiseksperdilt, treenerilt, kontoorienteerumine ning liikumisvõistlus TAI ümbruses
- koos MTÜ Convictus ja MTÜ Pealinna Abikeskusega korraldati aprillis taaskord süstlakorje talgupäev Tallinnas ja Maardus
- TAI meeskonnapäeval septembris oli teema organisatsioonikultuur. Mõeldi ja arutati, kuidas ühiselt töökohta paremaks muuta, et koos töötamine oleks veelgi inspireerivam ja tõhusam
- esimest korda toimus TAI tervisemess. Tervisemessil said nii oma töötajad kui ümbruskonna elanikud tutvuda tervisetoodete ja -teenustega ning mõõta oma tervisenäitajaid, sh anda ka geeniproovi

Aasta lõpus tunnustati **aasta silmapaistvamaid tegusid ja inimesi** (hääletusel osales 104 töötajat):

- **TAI aasta tegu 2018** oli **dokumentaallavastus „Südames sündinud“**. Aasta teole esitamisel rõhutati lavastuse südamlikkust, ausust ja erilisust, aga ka väarikust avalikkuses nii tundliku teema käsitlemisel
- **TAI aasta tiim 2018: koolituskeskus**
- **TAI aasta juht 2018:** koolituskeskuse juht **Alo Raieste**

Jätkati elektroonse TAI siselehe – Taimeri – väljaandmisega (seitse numbrit) ning hakkas ilmuma Taimeri hooajaline paberväljaanne. Sünnipäevaks anti esimest korda välja TAI-d tutvustav trükis nii eesti kui inglise keeles. See annab ülevaate TAI valdkondadest ja tegevustest.

Teadus- ja õppetöö

2018. aastal oli töös kolm Haridus- ja Teadusministeeriumi sihtasutuse Eesti Teadusagentuur rahastatud institutsionaalse uurimistoetuse teemat:

- IUT05-01: „Rahvastiku tervise sotsiaalsed ja individuaalsed mõjurid: registripõhine lähenemine“ (2013–2018) – vastutav täitja Mall Leinsalu (20 alateemat)
- IUT42-1: „Zoonootilised ja hepatotroopsed patogeenid Eestis: uued ja vanemad emergeeruvad nakkused ning nende mõju rahvastiku tervisele“ (2015–2020) – vastutav täitja Irina Golovljova
- UT42-2: „Perekondlik agregatsioon, toitumisharjumused ja krooniliste haiguste longituudsed riskitegurite muutused ning riskeeriva tervisekäitumise mõjud“ (2015–2020) – vastutav täitja Toomas Veidebaum (kaks alateemat)

Muudest rahastamisallikatest (eelkõige SoM) oli töös 49 uuringut. Paljud uuringud toimuvad koostöös kohalike ja rahvusvaheliste partneritega.

Rahvastiku tervise hindamiseks, rahvatervishoiu poliitikate kujundamiseks ja arengukavade tulemuslikkuse hindamiseks teeb TAI muuhulgas erinevaid regulaarseid rahvastikupõhiseid tervisekäitumise uuringuid. Möödunud aastal toimusid järgmised suuremad uuringud:

- Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring (korraldatakse iga kahe aasta järel alates 1990. aastast). Peamised uuritavad valdkonnad on toitumine, suitsetamine, alkoholi tarvitamine, kehaline aktiivsus, liikluskäitumine, aga ka terviseseisund koos tervise enesehinnanguga, arstiabi ja ravimite kasutamine
- täiskasvanud rahvastiku uimastitarvitamise uuring (korraldatakse iga viie aasta järel, möödunud aastal toimus esimest korda). Peamised uuritavad valdkonnad on narkootikumide ja alkoholi tarvitamine ja seotud riskikäitumine
- narkootikumide süstivate inimeste HIV-levimuse ja riskikäitumise uuring Narvas (korraldatakse vaheldumisi kolmes linnas, igaühes üks kord nelja aasta jooksul alates 2005. aastast). Peamised uuritavad valdkonnad on narkootikumide süstimine, sellega seotud käitumine ja vere teel levivate infektsioonide levimus

Alates 2018. aastast viib TAI koostöös TÜ Geenivaramuga ellu geenidoonorite värbamise projekti. Eesmärk oli aastaga koguda 100 000 geeniproovi, mis detsembri lõpu seisuga ületati. Lisaks juba varasemalt kogutud proovidele jõudis Geenivaramusse 79 000 isiku vereproov koos digitaalse nõusolekuga ja 46 464 vereproovi genotüpiseeriti.

Publikatsioonid

TAI töötajad avaldasid 2018. aastal kokku 109 publikatsiooni, neist 59 olid 1.1. kategooria publikatsioonid (lisa 1). Üheteistkümmel 1.1 kategooria artiklil oli esimeseks autoriks TAI töötaja.

Ühe teadustöötaja (juhtiv- ja vanemteadurid ning teadurid) kohta avaldati 2016. aastal keskmiselt 1,6 kõrgetasemelist teaduspublikatsiooni (1.1., 1.2. ja 1.3.), 2017. aastal 4,1 ja 2018. aastal 2,1. Publitseerimisaktiivsust võib pidada igati heaks.

Kirjastus Springer andis välja raamatu „**Instruments for Health Surveys in Children and Adolescents**” (toimetajad K. Bammann jt), milles TAI töötajad panustasid kahes peatükis.

- Kehalise aktiivsuse mõõtmise kogemustest IDEFICS-i, I.Family jt uuringutes valmis krooniliste haiguste osakonna vanemteaduri Kenn Konstabeli ülevaateartikkel, milles ta analüüsib olulisemaid metodoloogilisi küsimusi aktseleerimeetritel põhinevate aktiivsusmonitoride kasutamisel kehalise aktiivsuse mõõtmiseks, samuti tutvustab ta nende uuringute jaoks TAI-s koostatud tarkvara (R-i lisamoodul „Accelerate”).
- Sama raamatu 11. peatüki „Process Evaluation of the IDEFICS Intervention“ kaasautoriteks on vanemteadur Kenn Konstabel ja teadusdirektor Toomas Veidebaum. Peatükis selgitatakse detailselt, kuidas IDEFICS uuringu tulemusena arendati välja interventsioonide hindamise mudel ja kuidas eri tegevused kujundati.

TAI toitumisvaldkonna ekspert **Tagli Pitsi** ja toitumisuuringute osakonna projektijuht **Kristin Salupuu** avaldasid raamatu „**Tervislik toitumine**“. See valmis Rahva Raamatu kirjastuse ja TAI koostöös ning põhineb uutel riiklikel tõenduspõhistel toitumis- ja liikumissoovitustel.

Tabel 2. Publikatsioonide arv 2016–2018

Publikatsioon	Klassifikaator*	2016	2017	2018
Ajakirjaartikkel	1.1.	43	73	59
	1.2.	0	3	6
	1.3.	4	2	3
Raamat või monograafia	2.1.	0	0	1
	2.3.	0	1	0
	2.5.	6	6	17
Kogumiku artikkel, peatükk raamatus või kogumikus	3.1.	0	0	1
	3.2.	3	1	2
	3.4.	0	0	1
	3.5.	3	2	0
Publitseeritud konverentsiteesid	5.1.	0	3	1
	5.2.	6	13	9
Muud publikatsioonid	6.3.	1	2	0
	6.4.	0	0	0
	6.6.	4	4	6
	6.7.	6	1	2
	6.8.	0	1	1
KOKKU		76	112	109

*Klassifikatsiooni kirjeldus: <https://www.etis.ee/Portal/Classifiers/Details/81e52bde-a1a1-490a-a9c4-2df9f3fc3a70>.

Juhendamised

TAI 19 töötajat olid kokku kaheksa doktorandi ja 18 magistrandi juhendajad või kaasjuhendajad (peamiselt TÜ-s ja Tallinna Tehnikaülikoolis). TAI töötajate juhendamisel kaitsti 2018. aastal üheksa magistritööd (sh kaks Karolinska Instituudis Rootsis).

Õppetöö

TAI töötajad õpetasid 2018. aastal Eesti eri kõrgkoolides (Tallinna Tehnikaülikool, TÜ, Tallinna Tervishoiu Kõrgkool ja Tallinna Ülikool) nii bakalaureuse-, magistri- kui ka doktoriõppes. Kokku juhendas 16 inimest 27 kursust.

Osalemine tipp- ja kompetentsikeskustes

TAI jätkas osalemist **Eesti Käitumis- ja Terviseteaduste Keskuse** töös. Mais osaleti ühisel XIV aastakonverentsil Tehvandil, kus ettekannetega sisustati üks sessioon ning anti ülevaated meie eri terviseuuringutest.

Arendustöö

TAI tegeleb tervise edendamise ja haiguste ennetamise valdkonnas eri teemadega (mis kuuluvad rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 alla). Järgnevalt lühiülevaade valdkondadest ja peamistest 2018. aasta saavutustest.

Alkoholi liigtarvitamise ennetamine

Eestis tarvitab alkoholi umbes 83% täiskasvanud rahvastikust. 2017. aastal tarvitati täiskasvanud inimese kohta 10,3 liitrit absoluutalkoholi (1). Hinnanguliselt on kõikidest alkoholitarvitajatest üks kolmandik alkoholi liigtarvitajad, kelle seas on ligi 60 000 inimest, kes on alkoholist sõltuvuses (2). 2017. aastal suri otseselt alkoholiga seotud haiguste tagajärjel 451 inimest (1).

Programmi „Kainem ja tervem Eesti“ raames sai alkoholitarvitamise häire ravi teenuseid 2905 inimest ja alkoholi liigtarvitamise varajase avastamise teenust üldarstiabis 1112 inimest.

HIVi ennetamine

2018. aastal diagnoositi Eestis 190 uut HIV-i juhtu (14,4 juhtu 100 000 inimese kohta). Viimasel viiel aastal on uute juhtude arv mõnevõrra vähenenud (2013. aastal diagnoositi 24,6 juhtu 100 000 inimese kohta). Uute juhtude arv on eelkõige langenud laste ja noorte seas – alaealiste seas ei olnud 2018. aastal ühtegi uut juhtu. Narkootikumide süstimisel nakatus 11% ja homoseksuaalsel teel 5% (3).

Peamised HIVi ennetamise valdkonnas koordineeritud tegevused.

- Kahjude vähendamise teenuse osutamine narkootikumide süstivatele inimestele, millel oli korduvkülastajaid 3738. Teenuseid külastati 92 562 korral ning kokku jagati 1 680 531 puhast süstalt ja nõela.
- Novembris alustas tööd uus mobiilne kahjude vähendamise teenus Tallinnas/Harjumaal ja Ida-Virumaal.
- Koostöös Eesti Apteekrite Ühenduse ja Tartu Linnavalitsusega algasid ettevalmistused apteegipõhise kahjude vähendamise teenuse piloteerimiseks Tartus 2019. aastal.
- HIV-testimise ja nõustamise kabinettides testiti 10 737 inimest ning avastati 59 uut HIV-i nakatunut. Aktiivselt pakuti HIV-testimist ka sotsiaalmajades ja varjupaikades, kus testiti aasta jooksul 1022 inimest.
- HIV-i nakatunute juhtumikorralduse raames toimus neljas haiglas 16 391 öe, 2576 sotsiaaltöötaja ja 2639 psühholoogi nõustamist. Kogemusnõustamisi toimus kahes haiglas 690.

Laste ja noorte tervise ning vanemahariduse edendamine

Ülevaade valdkonnas 2018. aastal jätkunud tegevustest.

- Vanemlusprogrammi "Imelised aastad" rakendamine koostöös kohalike omavalitsustega ning Laste ja Noorte Vaimse Tervise keskustega. Tegemist on lapsevanematele mõeldud koolitusprogrammiga, mille eesmärk on aidata neil arendada tõhusaid toimetulekustrateegiaid laste käitumisprobleemide ja arenguküsimustega toimetulekuks ning probleemide ennetamiseks. Toimus pidev teavitustöö, et kaasata rohkem omavalitsusi ja suurendada osalevate lapsevanemate hulka. Huvi programmi vastu kasvab jõudsalt.

- Lasteaedade ja koolide tervisedenduse koordineerimine toimus 17 paikkonnas (maakondades ja omavalitsustes).
- VEPA käitumisoskuste mäng ennetab õpilaste käitumisprobleemide teket või süvenemist. VEPA-t rakendavad 2018/2019. õppeaastal 39 kooli ja programmiga alustas 78 õpetajat. Koolipõhiselt VEPA jätkusuutlikkuse kindlustamiseks alustati koolimentorluse piloteerimisega 10 kooli ja mentori koostöös. 2018. aasta lõpuks oli VEPA jõudnud enam kui 100 kooli ning VEPA-ga on tutvunud üle 4500 õpilase.
- Diabeeti põdevate laste toimetuleku suurendamiseks toimus personali nõustamine 19 erinevas haridusasutuses ja toetati 20 diabeediga last (Tallinnas, Narvas, Pärnus, Harju-, Viljandi-, Järva- ja Läänemaal). Teenuse pakkumise raames nõustati ja koolitati kokku 471 töötajat, lapsevanemat ja last.

Narkomaania ennetamine

Eestis on endiselt probleemiks nii noorte kui täiskasvanute narkootikumide tarvitamine. 2016. aasta Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringule tuginedes oli 22% 16–64-aastastest elanikest elu jooksul tarvitanud mõnda narkootilist ainet: meestest 31% ja naistest 15% (4). Eriti problemaatiline on narkootikumide tarvitamine noorte hulgas, kus 38% 15–16-aastastest (5), 57% 19–24-aastastest ja 59% 25–29-aastastest on elu jooksul narkootikume tarvitanud (6).

Eri uuringutele tuginedes on Eestis kõige enam tarvitatav narkootikum kanep ja narkootikumide tarvitamisega alustatakse kõige sagedamini 14–15-aastaselt (5–7).

Narkootikume süstivaid inimesi on 2015. aasta andmetele tuginedes hinnanguliselt 8600 (8). Kõige levinumad tarvitatavad ained on fentanüül, selle analoogid ja amfetamiin (9, 10).

Aastatel 1999–2017 on Eestis narkootikumide üledoosi tõttu surnud kokku 1639 inimest. 2018. aastal langesid narkootikumide üledoosiga seotud surmad märkimisväärselt, 2017. aasta 110 surmajuhtumilt 34-ni (11, Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi esialgsed andmed).

Peamised narkomaania valdkonnas koordineeritud tegevused.

- Sõltuvusprobleemidega inimestele ravi ja rehabilitatsiooni teenuste osutamine. Mitteopiaatset sõltuvusravi sai 229 täiskasvanut ja 151 last, opioidsõltuvuse asendusravi 1052 inimest ja statsionaarset narkomaania rehabilitatsiooni 157 täiskasvanut ja 14 last.
- Üledooside ennetamiseks väljastati 797 naloksooniga eeltäidetud süstalt.
- Aprillis algas TAI, Põhja prefektuuri ja sihtasutuse Põhja-Eesti Regionaalhaigla koostöös elluviidava projekti VALIK raames lühisekkumise ja teiste toetavate teenuste pakkumine kanepitarvitajatele. Aasta lõpuks läbis selle 39 inimest, sealhulgas politsei ja prokuratuuri suunatuna. Projekti rahastab Justiitsministeerium.
- Juunis alustasid TAI ja Põhja Prefektuur pilootprogrammiga SÜTIK, mis annab politseile võimaluse suunata narkootikumide tarvitamisel või väikeses koguses omamise tõttu kinni peetud inimesed karistuse asemel tugiisiku programmi. Tugiisik toetab programmis osalejat narkootikumide tarvitamisest tekkinud probleemide lahendamisel, aidates tal leida just talle vajalikke tugiteenuseid, näiteks elu- ja töökohta, psühholoogilist nõustamist, võlanõustamist ja sõltuvusravi. Programmiga liitus aasta lõpuks üle 120 inimese.

Tervise edendamine paikkonnas ja töökohal

Lõppes kohaliku alkoholipoliitika pilootprojekt kolmes Eesti omavalitsuses ja valmisid analüüsiraportid. Jätkus maakondlike võrgustike (maakonna tervisedendajad ning töökoha tervisedenduse võrgustik) arendustöö. Kogu aasta vältel toimus tervise- ja heaoluprofiili e-keskkonna arendamine ning see jätkub ka järgmisel aastal.

Töökohtadel tervisedenduse toetamiseks viidi läbi kümme tervisekalendri teemakuud. Töökoha tervisedenduse heade praktikate kogumise-jagamise ning vajaduspõhise nõustamise eesmärgil külastati kokku kümnet organisatsiooni üle Eesti. Töötajate toetamiseks tubakast loobumisel ja töökeskkonna parendamisel nõustati kuut organisatsiooni.

Toitumine

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmetel on ülekaalulisi (kaaluindeks 25–29,9) mehi Eestis 40% ja naisi 26%. Rasvunudid (kaaluindeks ≥ 30) oli meeste seas 21% ja naiste seas 18%. Endiselt on probleemiks vähene puu- ja köögiviljade ning soovituslikust suurem lihatoodete ja magusa söömine (12).

Möödunud aastal koostati uuendatud riiklike toitumissoovituste raamat kogu rahvastikule ja nõustati SoM-i spetsialiste määruse koostamisel toitlustamise reguleerimiseks lasteasutustes.

Lisaks kaardistati andmed toitude toitainelise koostise kohta (ligikaudu 4340 toodet), mis on aluseks toitainete sisalduse baastasemete määramiseks tööstuslikult valmistatud toitude koostise parendamise (reformuleerimise) edasiste tegevuste planeerimisel.

Tubakatarvitamise vähendamine

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmetel on igapäevasuitsetajate osakaal täiskasvanute hulgas 17% (2016. aastal 21%) (4, 12). Meeste hulgas on igapäevasuitsetajaid 23% ja naiste hulgas 13%. Juhusuitsetajaid on keskmiselt 8%. Kõige rohkem esineb juhusuitsetamist noorte täiskasvanute seas (16–34-aastased) (4).

E-sigarette tarvitab iga päev keskmiselt 2% täiskasvanutest. Kõige rohkem tarvitavad e-sigarette mehed vanuses 25–34 aastat – 6% (4). E-suitsu on proovinud 33% 11–15-aastastest kooliõpilastest (13).

2018. aastal osutati tubakast loobumise nõustamise teenust üle Eesti kokku 1477 inimesele 2139 vastuvõtu käigus. Alustati apteekrite kaasamist tubakatarvitajatele juhiste andmiseks ja lühinõustamiseks apteegis.

Tuberkuloositõrje

Tuberkuloosi (TB) haigestumine langeb Eestis alates 2001. aastast ning 2018. aastal langustendents jätkus. Esialgsetel andmetel registreeriti 146 TB-juhtu (2017. aastal registreeriti 175, 2016. aastal 192 TB-juhtu). Registreeritud juhtudest 120 olid esmajuhud, registreeriti 30 MDR-TB juhtu ja 13 HIV-positiivset TB-juhtu (14).

Peamised tuberkuloositõrje valdkonnas koordineeritud tegevused.

- Patsiendikeskne tuberkuloosi otseselt kontrollitav ravi koos kaasuvate haiguste diagnostika ja raviga (HIV-testimine ja ravi, sõltuvushaiguste ravi) – visiite kokku 15 311.
- Ravimresistentsete vormide ravis võeti kasutusele uued raviskeemid ja efektiivsemad ravimid

- Järjepidev personali koolitus ja konsulteerimine ravikonsiiliumide ja supervisioonide käigus. 2018. aastal toimus üheksa MDR-TB ravijärevalve konsiiliumit, mille käigus vaadati läbi ja konsulteeriti 303 ravijuhtu.

Vähktõve ennetus ja sõeluuringud

Vähi esmasjuhtude absoluutarv Eestis suureneb. ja 2016. aastal diagnoositi kokku 8788 uut juhtu, neist 36% 75-aastastel ja vanematel inimestel. Juhtude arvu suurenemise peamiseks põhjuseks on eeldatava eluea pikenemine (15).

Kõige sagedamini diagnoositavad vähipaikmed on naha mittemelanoom, eesnäärmevähk, käär- ja pärasoolevähk ning kopsuvähk. Viie aasta suhteline elulemus on enamiku paikmete puhul märkimisväärselt paranenud, kuid osade paikmete puhul püsib mahajäämus Euroopa parima elulemusega riikidest, peamiselt hilise avastamise tõttu (15).

2018. aastal:

- töötas vähihaigete nõuandetelefon (helistajad kuus keskmiselt 58) ning vähiliidu kodulehe kaudu sai esitada küsimusi, millele vastasid erinevad spetsialistid. Avatud oli foorum patsientide omavaheliseks suhtlemiseks
- rinnavähi sõeluuringu kutseid saadeti 82 939. Kutsetega on hõlmatud 93% ravikindlustatud sõeluuringule kutsutavatest
- emakakaelavähi sõeluuringu kutseid saadeti 55 900 (kutsetega hõlmatud 84%)
- jämesoolevähi sõeluuringu kutseid saadeti 40 897 (kutsetega hõlmatud 84%)
- mammograafiabuss külastas 11 maakonda, tehti enam kui 18 000 uuringut

Riiklikud arengukavad, strateegiad ja seadusloome

2018. aastal osalesid TAI töötajad mitmete **strateegiate, arengukavade ja muude oluliste dokumentide koostamisel ja retsenseerimisel**. Näiteks:

- rahvastiku tervise arengukava 2020–2030
- Siseministeeriumi uimastiennetuse valitsuskomisjoni eksperttöörühm
- põhikooli ja gümnaasiumi liikumisõpetuse ainekavade tööversioonide tagasiside töörühm

Rahvusvahelised projektid ja koostöö

Lisaks rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 tegevustele on töös mitu **rahvusvahelist arendusprojekti**.

- **HA-REACT** – Euroopa Liidu ühisprogramm „HIV ja kaasuvate haiguste ennetamine ning kahjude vähendamine“ (Joint Action on HIV and Co-infection Prevention and Harm Reduction). Programmi üldine eesmärk on vähendada uute HIV-i, tuberkuloosi ja C-hepatiidi juhtude arvu Euroopa Liidus. Lisaks parandatakse nakkushaiguste testimise ja kahjude vähendamise teenuste kättesaadavust vanglates ja tervishoius üldisemalt. 2018. aastal korraldati narkootikumide tarvitavate inimestega kokkupuutuvatele spetsialistidele (vanglaametnikud, politsei, perearstid, apteekrid, kriminaalhooldajad jne) mitmeid koolitusi ja seminare. TAI korraldatud seminaride rõhuasetus oli eri teenuste integreerimise mudelite

tutvustamisel. Selle eesmärk oli rakendada Eesti uusi lähenemisi teenuste osutamisele ka teistes riikides. Koostati juhendi „Implementing Integrated Care Models for People Who Inject Drugs“ ning poliitikasoovituste „Improving the delivery of Integrated Service for People who Inject Drugs“ käsikirjad.

- **INTEGRATE** – Euroopa Liidu ühisprogramm „HIVi, viiruslike hepatiidide, tuberkuloosi ja seksuaalsel teel levivate infektsioonide ennetamise, testimise ja ravile suunamise strateegiate integreerimine Euroopas“ (Joint Action on integrating prevention, testing and linkage to care strategies across HIV, viral hepatitis, TB and STIs in Europe). Programm käivitus septembris 2017 ja kestab kolm aastat. TAI eesmärk on töötada koostöös teiste partneritega välja soovitused integreeritud teenuste käsitlemiseks riiklikes valdkondlikes strateegiates ning praktilised juhised integreeritud teenuste osutamiseks riiklike tervise- ja sotsiaalsüsteemide osana. Seejuures keskendutakse projektis alustatud piloottegevuste toetamisele, milleks on Eestis kogukonnapõhise HIV-testimise andmete integreerimine riikliku seiresüsteemiga.
- **MOCHA** (2015–2018) – Euroopa Komisjoni poolt Horizon 2020 raames rahastav üle-euroopaline projekt (Models of Child Health Appraised), mille eesmärgiks oli koguda teavet laste arstiabi kohta Euroopa riikides ja selgitada välja millised mudelid on kõige tõhusamad.
- **STOP-projekt** (Science and Technology in childhood Obesity Policy) – teadus ja tehnoloogia lapse ülekaalulisuse poliitikas (2018–2022). Projekt koondab mitmeid tervishoiu- ja toidusektori osapooli, et luua teaduslikult põhjendatud ja poliitiliselt asjakohased tõendid tegurite kohta, mis on andnud oma panuse lapse ülekaalulisuse levikule Euroopa riikides ja alternatiivsete poliitikavalikute mõju kohta. Projektis osaleb 24 asutust eri riikidest.
- **UPC-Adapt** – Euroopa Komisjoni rahastatud projekt „Implementing a prevention training curriculum in Europe: Adaptation and Piloting“ (2017–2018). Projektis kaardistati Euroopa riikides läbiviidavad uimastiennetuskooolitused, kohandati ennetuse õppekava (UPC) materjal sobivaks Euroopas rakendamiseks ning koostati koolitajate juhendmaterjal. Lisaks piloteeriti Euroopa ennetuse õppekaval (EUPC) põhinevat 5-päevast koolitust Eesti poliitikakujundajate, otsusetegijate ja arvamusiidrite seas. Projektis osales kokku 11 asutust üheksast Euroopa Liidu riigist. Projekti tegevustega minnakse osaliselt edasi uue Euroopa Komisjoni poolt rahastatava projekti ASAP-Training raames (kestab 2019–2020), kus osaleb ka TAI.

TAI töötajad esindavad Eestit ja TAI-d paljudes rahvusvahelistes töörühmades, näiteks:

- European Centre for Disease Control and Prevention (ECDC) HIV Coordination Committee
- ECDC Dublin Declaration Advisory Group
- ECDC HIV Network
- ECDC Tuberculosis Surveillance Network
- ECDC Vector-borne and Emerging Diseases
- EU High Level Group on Nutrition and Physical activity
- EuroFIR - Euroopa toiduteabe võrgustik
- Euroopa Liidu Nõukogu Horisontaalse narkootikumide töörühm
- Euroopa Nõukogu Pompidou Group
- European Network of Cancer Registries (ENCR)
- European network on reducing marketing pressure on children
- Expert Group on Reformulation (seotud EU High Level Group on Nutrition and Physical activity)
- Ida-Euroopa ja Kesk-Aasia HIV-ga elavate inimeste võrgustiku (ECUO) nõuandev komitee
- International Association of Cancer Registries (IACR)
- Network of WHO National TB Programme Managers of European Region
- Nordic Food Analysis Network

- OECD Health Care Statistics tööühm
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Health Care Quality and Outcomes tööühm
- Toidu tarbimise andmete võrgustik (Scientific Network on Food Consumption Data)
- Wolfheze Working Group on collaborative TB/HIV activities

Tervisestatistika, registrid ja andmebaasid

Terviseandmete kogumise ja analüüsiga tegelevad TAI-s tervisestatistika osakond ning kuus riiklikku meditsiiniregistrit ja -andmekogu.

TAI registrid ja üksused edastavad Eesti andmeid ka rahvusvahelistesse andmebaasidesse (nt Eurostat, Maailma Terviseorganisatsioon, Euroopa Haiguste Ennetamise ja Tõrje Keskus, Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon, ÜRO AIDSi programm, Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus) ja projektidesse (nt vähielulemus ja laste vähi haigestumus maailmas).

Riiklikest meditsiiniregistritest ja andmekogudest tegutsevad TAI-s:

- meditsiiniline sünniregister ja raseduskatkestusandmekogu
- surma põhjuste register
- tuberkuloosiregister
- vähiregister
- vähi sõeluuringute register
- narkomaaniaravi andmekogu

Registrite osas oli 2018. aastal peatähelepanu

- e-surmasündmuse projekti (elektroonilise andmekogumise) ettevalmistamisel
- vähi sõeluuringute registri andmekvaliteedi problemaatiliste kohtade kaardistamisel ja lahenduste otsimisel
- narkomaaniaravi andmekogu isikustatud andmete töötlemiseks vajaliku seaduse väljatöötamiskavatsuse ettevalmistamisel

Isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse eelnõu raames muudeti rahvatervise seadust, mille alusel moodustatakse raseduse infosüsteem, mis koosneb kahest isikustatud registrist: meditsiinilisest sünniregistrist ning raseduse katkemise ja katkestamise registrist. See lahendab probleemi, et siiani koguti raseduse katkestamise andmeid ilma isikuandmeteta.

Sama eelnõuga luuakse seaduslik alus, et uuendada meditsiiniregistrite põhimäärused. Nendega saab TAI-st vähi sõeluuringute registri, vähiregistri, tuberkuloosiregistri, raseduse infosüsteemi ja narkomaaniaravi andmekogu vastutav töötleja (siiani oli TAI volitatud töötleja, vastutavaks oli SoM).

Kõikide registrite kogutud andmed avaldati vastavalt avaldamiskalendrile tervisestatistika- ja tervise uuringute andmebaasis.

Tervisestatistika osakonna põhiülesanne on regulaarselt koguda ja analüüsida tervisestatistikat, avaldada tulemusi ja arendada meetodikat. Andmeid kogutakse haigestumuse, tervishoiuteenuste kasutamise, ravi põhjuste ning tervishoiu ressursside kohta. Lisaks haldab osakond tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaasi (TSTUA), milles sisalduvad terviseiga seotud statistika ja erinevate uuringute tulemused (<http://pxweb.tai.ee/PXWeb2015/index.html>).

Aastatega on TSTUA külastuste ja vaatamiste arv stabiilselt kasvanud. Möödunud aastal oli TSTUA 11 187 külastajat (kasv võrreldes 2017. aastaga 15%) ja andmebaasi külastati 23 557 korda (kasv 14%). Kui 2017. aastal oli iga tööpäeva kohta 82 külastust, siis 2018. aastal juba 93. Andmebaasi

Täienduskoolitused

TAI pakub täienduskoolitusi, väljaõpet ja interviseoone (kolleegidevaheline õpe). Peamised sihtrühmad on:

- koolide- ja lasteasutuste töötajad
- lastekaitsetöötajad
- asendus-, pere- ja turvakodu töötajad
- hoolduspere vanemad, lapsendajad ja eestkostjad
- HIV-i, tuberkuloosi ja sõltuvuste valdkonna spetsialistid
- tervishoiutöötajad
- kohalike omavalitsuste töötajad, vanglateenistuse töötajad, politseiametnikud

2018. aastal täiendas TAI korraldatud **täienduskoolitusel** oma teadmisi ja oskusi ligi 5200 õppijat. Muu hulgas korraldati iga-aastased suvekoolid tervist edendavate lasteaegade ja koolide võrgustikele ning HIV-i, tuberkuloosi ja sõltuvuste valdkonna spetsialistidele.

Uutest ettevõtmistest alustati dementsuseteemalise pilootkoolitusega hoolekandeaasutuste sisekoolitajate arenguprogrammi raames. Koolitus on mõeldud spetsialistidele, kes puutuvad igapäevatoos kokku dementsusprobleemidega inimestega - hooldajatele kui ka hoolekandeaasutuste juhtidele.

Asendushoolduse valdkonnas töötati asendus-, pere- ja turvakodu töötajatele lisaks täienduskoolitusele välja lisakoolituse moodulid. Lapsendajatele, eestkostjatele ja hoolduspere vanematele arendati välja lisaks PRIDE eelkoolitusele PRIDE põhikoolituse teemad.

Koos valdkonna ekspertidega töötati välja koolituskava asendushoolduse pakkujatele ja võrgustikutöötajatele, kes tegelevad lastega, keda on seksuaalselt väärkoheldud ja/või kes on sattunud inimkaubanduse ohvriks.

Ka kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate täienduskoolituste valdkonnas toimusid mitmed arendustegevused. Hakati välja töötama koolitust tööks uimasteid tarvitava vanemaga, materjali tööks hälbiva käitumisega lastega ning koostöös asendushoolduse valdkonnaga teemaplokki seksuaalse väärkohtlemise ja inimkaubitsetud laste teemal.

Korraldati mitmeid **konverentse ja seminare**:

- alkoholikonverents „Alkoholipoliitika – järjepidevus, koostöö, terviklikkus“, mis keskendus alkoholipoliitika elluviimisele (250 osalejat)
- "30 aastat HIV-i Eestis", mis keskendus HIV-i varasele avastamisele ja ravile (69 osalejat)
- tervisedenduse konverents „Tervisesüsteem eile, täna, homme“ (234 osalejat)
- III kõrgem terviseteemaline sotsiaalkaitsekursus, mis andis osalejatele ülevaate tervisepoliitika väljakutsetest ning võimaluse kaasa rääkida lahenduste leidmisel kogukonna, kohaliku omavalitsuse ja riigi tasandil lühemas ja pikemas perspektiivis. Kõrgetasemelisel kursusel osalesid kohalike omavalitsuste, riigi- ja erasektori juhid ning aramusliidrid
- rahvusvahelise koolinoorte tervisekäitumise uuringu HBSC (Health Behaviour of School-aged Children) võrgustiku kolmepäevane tööseminar, kus 94 teadlast 48 riigist arutlesid koolinoorte tervisekäitumise uuringu teemadel
- vähiregistri 40. sünnipäevale pühendatud teadusseminar

- Sotsiaalministeeriumi, TAI ja UK Health Forum'i koostöös toimunud aruteluseminar „Ebavõrdsus tervises ja selle vähendamise võimalused Eestis“
- Sotsiaalministeeriumi, TAI ja Maailma Terviseorganisatsiooni koostöös toimunud rahvusvaheline seminar „Koostöö meie kogukondade heaoluks ja terviseks“. Osalesid koostööpartnerid ja omavalitsuste esindajad Eestist, Taanist, Norrast, Šotimaalt ja Läänemere regiooni tervislike linnade võrgustiku Maailma Terviseorganisatsiooni koostöökeskusest.

Kommunikatsioon

Meediakajastused

Monitooringufirma Freqmedia andmetel oli 2018. aastal meediakajastusi, kus TAI-le viidati, kokku 2474, mida on 9% enam kui aasta varem. TAI meediakajastused jõudsid 2018. aasta jooksul 148 miljoni inimeseni, mis tähendab, et täiskasvanud eestimaalased kuulsid, nägid või lugesid TAI kohta aastas keskmiselt ligi 114 korda.

Kajastustest 16% ilmus vene keeles ja nende osakaal on veidi vähenenud (2017. aastal 19%). Kõige enam TAI-ga seotud kajastusi ilmus *online*-meedias (53%), järgnesid raadiokanalid (15%) ja piirkondlikud ajalehed (14%). Kõige enam on kasvanud TAI-ga seotud teemade kajastamine kohalikul tasandil ehk maakonnalehtedes.

Pressiteateid avaldati 2018. aastal 101 ehk veidi rohkem kui aasta varem (92).

Teemadest pakkus avalikkusele jätkuvalt enim huvi alkoholipoliitika valdkond. Proaktiivselt pöörasime kommunikatsioonis senisest enam tähelepanu tervisestatistikale, et suurendada meie andmete nähtavust ja kasutatavust. Uue teemana tuli n-ö pildile geenidoonorlus, kus TAI-l oli koostöös Eesti Geenivaramu ja SoM-iga juhtida 100 000 geenidoonori värbamise projekt.

Pöörasime jätkuvalt tähelepanu ka sotsiaalmeedia arendamisele. TAI sai Facebookis juurde 1740 uut jälgijat ning aasta lõpu seisuga oli neid kokku 10 545.

Veebilehed

Lisaks instituudi põhitegevusi tutvustavale veebilehele www.tai.ee haldab ja arendab TAI seitset rahvastikule mõeldud interaktiivsete kasutusvõimalustega temaatilist veebilehte. Põhjaliku uuenduse said veebilehed narko.ee ja tarkvanem.ee ning korraldati toetavaid kampaaniaid, et kasvatada nende veebide külastuste arvu.

Tabel 2. TAI veebilehtede külastatavus

	Kodulehe kasutajate arv (n)	Unikaalsete kasutajate arv (n)
hiv.ee	265 114	263 970
narko.ee	304 374	302 499
alkoinfo.ee	400 768	399 635
terviseinfo.ee	89 364	86 165
tubakainfo.ee	99 542	99 526
toitumine.ee	569 532	571 433
tarkvanem.ee	52 787	52 277

Lisaks haldab ja arendab TAI **NutriData programmi** (<http://tap.nutridata.ee/>), mis võimaldab analüüsida menüüde energia- ja toitainete sisalduse vastavust Eesti riiklikele ea- ja soopõhistele toitumissoovitustele. Möödunud aastal avalikustati toidu koostise andmebaasi 8. versioon ning täiendati toitumisprogrammis ja toitumisuuringutes kasutatavat toiduainete pildipanka 115 toiduaine pildiseeria võrra ning viidi läbi pildipanga valideerimine visuaalse hinnangu meetodil.

Lisaks pildistati toidu koostise andmebaasi toiduprofiilide tarbeks 39 toiduaine pilti. Toimused tootumisprogrammi ja andme-sisestusplatvormi kasutajate koolitused eri sihtrühmadele.

Teavituskampaniad

TAI korraldab rahvastiku tervisekäitumise edendamiseks regulaarselt teavituskampaniaid nii välimeedias, televisioonis kui ka internetis.

- Märtsis toimus kampaania **lisatud suhkrute vähendamise** teemal. Kampaania eesmärkideks oli aidata mõista, kui suurel määral inimesed lisatavaid suhkruid tarbivad ja kust nad neid saavad, samuti pakkuda lahendusi selle vähendamiseks. Sihtrühmaks olid 12–40-aastased. Oktoobris toimus eraldi kampaania noortele, kus kasutati nende seas populaarseid mõjuisikuid ja mille eesmärk oli tervisliku toitumise populariseerimine.
- Aprillis tähistati üle-eestiliste liikumisüritustega **südamekuud**. Südamekuu üheks fookuseks oli ka regulaarse liikumise mõju meeste seksuaaltervisele.
- Juunis ja novembris pakuti Eesti linnade avalikes kohtades **HIV-kiirtestimist**.
- Viiendat aastat toimunud **jalgrattaretk Ride4Women** algas sel korral TAI juurest. Tegemist on naiste emakakaelavähi ennetusele suunatud üle-euroopalise teavitusega, mille algatas Euroopa Günekoloogilise Onkoloogia Selts. Rattaretkel sõidab rahvusvaheline arstidest koosnev jalgratturite grupp läbi erinevatest Euroopa riikidest, et tõsta avalikkuse teadlikkust emakakaelavähist ja selle ennetusest.
- Augustis Pärnus toimunud muusikafestivalil **Weekend** oli esmakordselt avatud **kahjude vähendamise telk**, milles spetsialistid pakkusid festivali külastajatele infot narkootilistest ainetest ja nende tarvitamisega kaasnevatest riskidest ning selgitasid kuidas aidata jooles peokaaslast. Infotelk võeti külastajate poolt soojalt vastu, märkides, et edaspidi võiks sellist infoteenust pakkuda ka teistel festivalidel.
- Sügisel toimus kampaania „**Septembris ei joo**“. Sellega innustati inimesi septembris alkoholi tarvitamisest loobuma, et kogeda üheskoos kasusid, mida see annab. Kampaaniast võttis osa ligi 27 000 inimest.
- Novembris ja detsembris viidi läbi kampaania, mis esmakordselt tõstis esile **alkoholitarvitamise ja vaimse tervise seosed**. Keskenduti 20–45-aastastele inimestele, kes tarvitavad alkoholi negatiivsete tunnete leevendamiseks.
- Toimus **tarkvanem.ee** veebi arendus ning veebi tutvustav kampaania. Samuti loodi lapsevanematele praktilisi abivahendeid erinevate kasvatuslike probleemide lahendamiseks, mida saab kasutada nii veebis kui paberil.
- Viidi läbi teavitus, mille eesmärk oli **kasuvanemluse teema** avamine ja mõistmise suurendamine, samuti inimeste julgustamine kasuvanemaks saama. Kampaania keskmes oli **dokumentaallavastus „Südames sündinud“**, mis valmis intervjuude põhjal Eesti hooldus-, eeskoste- ja lapsendajaperedega.
- Toimus kampaania „**Miljon põhjust armastada**“ kondoomi kasutamise edendamiseks, mis oli suunatud 18–55-aastastele.
- Aastavahetuse paiku toimus **tubakavastane kampaania**, mis juhtis tähelepanu suitsetamisest põhjustatud tervisekahjudele ning selgitas, et loobumisel hakkab tervis paranema juba esimeste tundidega.

Koostöös **MTÜ Eesti Vähiliiduga** viidi läbi teavitused:

- **emakakaelavähi** ennetamise nädal

- traditsiooniline rahvusvaheline **melanoomi** esmaspäev (Melanoma Monday) mais
- rahvusvaheline **rinnavähi** ennetuse ehk nn „Roosa lindi“ kampaania
- **vähinädal**, mille teema oli meeste tervis
- **rinna tervise päev** oktoobris

Trükised

TAI andis 2018. aastal välja:

- üheksa rahvastikule mõeldud terviseteemalist brošüüri või voldikut nii eesti kui vene keeles (nt „Toidurasvad“, „Lihtsad soovitusel tervislikuks toitumiseks“, „E-sigaret“)
- kümme juhendmaterjali (nt „Alkoholarvitamise häirega patsiendi käsitus. Eesti ravijuhend“, „Uimastiennetuse õpetajaraamat põhikoolile“, „Koolieelses eas laste seksuaalkasvatuse: keha, tunded ja turvalisus. Metoodiline materjal lapse seksuaalse arengu toetamiseks“)

Ajakiri Sotsiaaltöö

Ajakiri Sotsiaaltöö on ilmunud alates 1997. aastast. Seda annavad välja TAI ja SoM koos toimetuse kolleegiumisse kuuluvate asjatundjate, sotsiaaltööd õpetavate kõrgkoolide, eriala-organisatsioonide ja teiste partneritega. Ajakiri ilmub neli korda aastas, lisaks antakse kord kuus välja elektroonilist uudiskirja. Ajakirjas on võimalus ka eelretsenseeritavate artiklite avaldamiseks.

Ajakirja ülesandeks on pakkuda sotsiaaltöötajatele professionaalset toetust nende vastutusrikkas igapäevatoos, võimaldada mõttevahetust sotsiaalvaldkonnas tegutsevatele osapooltele ja käsitleda sügavuti erialaseid küsimusi.

2018 ilmus viis ajakirjanumbrit (sh ajakirja 20. juubelile pühendatud erinumber) ja 11 elektroonilist uudiskirja. Aasta lõpus oli ajakirjal 752 tellijat.

Korralistes numbrites käsitleti päevakajalisi sotsiaaltöö- ja sotsiaalpoliitika teemasid:

- uued arengud lastekaitstes, pikaajajalises hoolduses ja erihoolekandes
- haldusreformi mõju sotsiaaltöö korraldusele
- sotsiaalteenuste arendamine
- abivõimalused tõsiste käitumisprobleemidega lastele
- sotsiaaltöö eriala arendamist puudutavad küsimused jpm

Tavapärasest mahukam aasta teine number oli pühendatud inimväärikusele ja sotsiaalsele õiglusele. Selles ilmus ka üks eelretsenseeritud artikkel.

Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee

Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee on TAI juures tegutsev sõltumatu ekspertorgan, kes hindab plaanitavaid uurimistööde projekte, milles uuritakse inimesi. TMEKis on 11 liiget, neist viis on TAI töötajad.

Aruandeaastal peeti 11 koosolekut.

TMEK-ile esitati läbivaatamiseks kokku **126 uuringuprojekti** (10 uuringut rohkem kui 2017. aastal), neist 13 ei saanud 2018. aastal veel kooskõlastust.

TMEK-i kooskõlastuse saanud **113** uuringust:

- **49** olid kliinilised ravimiuuringud (2017. aastal **42**)
- **64** olid Eestis algatatud uuringud (2017. aastal **67**), sealhulgas
 - **8** TAI uuringut (2017. aastal **13**)
 - **34** tervishoiuasutustes ja kõrgkoolides (nt Põhja-Eesti Regionaalhaigla, Ida-Tallinna Keskhaigla) tehtavat omaalgatuslikku uuringut (ilma tudengite osaluseta) (2017. aastal **35**)
 - ülejäänud (**22**) olid põhiliselt üliõpilaste ja magistrantide tehtavad ja enamasti arstide juhendatavad uuringud (2017. aastal **13**)

Meditsiiniterminoloogia Komisjon

Meditsiiniterminoloogia Komisjon on TAI juures tegutsev nõuandev komisjon, kelle eesmärk on eestikeelse meditsiiniterminoloogia korrastamine, ühtlustamine ja vajaduse korral uute terminite loomine.

Komisjoni koosseisu kuulub 18 liiget. Komisjoni liikmed on e-kirjade vahendusel osalenud paljudele päringutele vastuste koostamisel.

2018. aastal korrastati viimase kümne aasta vältel läbivaadatud terminite andmebaasi, lisades neile definitsioonid ja vajadusel korrigeerides olemasolevaid eesti- ja ingliskeelseid termineid. Sel eesmärgil toimus muuhulgas kolm koosolekut Tallinnas ja Tartus. See andmebaas on plaaniskoostöös Eesti Keele Instituudi terminoloogidega teha kättesaadavaks kõigile huvilistele interaktiivsena veebikeskkonnas.

Kasutatud kirjandus

1. Orro E, Martens K, Lepane L, jt, koostajad. Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2018. Tallinn: Eesti Konjunkturiinstituut; 2018.
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/154270780324_Alkoholi%20aastaraamat%202018.pdf.
2. Rehm J, Shield KD, Gmel G. Modeling the impact of alcohol dependence on mortality burden and the effect of available treatment interventions in the European Union. *Eur Neuropsychopharmacol* 2013;23(2):89–97.
3. Terviseamet. Nakkushaigustesse haigestumine. HIV-nakkus.
<https://www.terviseamet.ee/et/nakkushaigused-menuu/tervishoiutootajale/nakkushaigustesse-haigestumine/hiv-ja-aids>. Kasutatud 4. märts 2019.
4. Tekkel M, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2016. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2017.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/394>.
5. Vorobjov S. Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamine Eestis. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2016.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/374>.
6. Lõhmus L, Rüütel K, Lemsalu L. HIVi temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Uuringuraport 2015. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2016.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/370>.
7. Tekkel M, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2014. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2015.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/319>.
8. Raag M, Vorobjov S, Uusküla A. Prevalence of injecting drug use in Estonia 2010-2015: a capture-recapture study. *Harm Reduct J* 2019;16(1):19.
9. Vorobjov S, Salekešin M. HIVi levimus ja riskikäitumine narkootikume süstivate inimeste hulgas, Kohtla-Järve, 2016. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2017.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/401>.
10. Vorobjov S, Salekešin M. HIV levimuse ja riskikäitumise uuring Tallinna narkootikume süstivate inimeste seas 2017. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2018.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/473>.
11. Surma põhjuste register. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/surma-pohjuste-register>.
12. Reile R, Tekkel M, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2018. Tallinn: Arengu Instituut; 2019.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/484>.
13. Aasvee K, Liiv, K, Eha M, jt. Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2013/2014. õppeaasta uuringu raport. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2016.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/371>.
14. Tuberkuloosiregister. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/tuberkuloosiregister>.
15. Vähiregister. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/vahiregister>.